

Dobrzycki, Jerzy

Sprawozdanie z działalności Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w roku 1993

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 39/1, 163-169

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU
HISTORII NAUKI, OŚWIATY I TECHNIKI PAN W ROKU 1993

PRACE BADAWCZE

I. Nauka i technika w XX wieku

Nurt badań filozoficznych podstaw nauki reprezentuje rozprawa J. Skarbka *Pozytywistyczna teoria nauki*. Praca ta po recenzji wydawniczej przekazana została do druku. S. Zamecki zaawansował pracę nad empirycznymi i teoretycznymi aspektami koncepcji molekularnych w chemii.

Tematykę metodologiczną reprezentują również studia o fizyce W. Natansona – Z. Kokowskiego – opublikowane w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”.

J. Piskurewicz ukończył i opublikował monografię działalności Stanisława Michalskiego – centralnej postaci organizującego się po odzyskaniu niepodległości życia naukowego. Rozpoczął przygotowanie monografii Polskiej Akademii Umiejętności w okresie międzywojennym. Dzieje mecenatu naukowego są przedmiotem pracy A. Bierackiego o życiu i działalności Aleksandra Przeździeckiego (na ukończeniu).

Bliska ukończenia jest rozprawa J. Chodakowskiej o kształceniu nauczycieli szkół średnich II Rzeczypospolitej. M. Pasztor prowadzi studia nad polsko-francuskimi i polsko-belgijskimi stosunkami naukowymi i kulturalnymi okresu II Rzeczypospolitej.

Przekazane zostały do druku pierwsze woluminy nowej serii wydawniczej *Historia nauki polskiej – wiek XX*. Jest to zmodyfikowana, przy nowych założeniach edytorskich, kontynuacja wielotomowego projektu wydawniczego *Historii nauki polskiej*. J. Różewicz, przy współpracy H. Dziewanowskiej, opracował I redakcję bibliografii piśmiennictwa historyczno-naukowego w Polsce XX wieku.

Nauka polska czasów II wojny światowej jest tematem badań podejmowanych we współpracy z polonijnym środowiskiem naukowym. Z prac indywidualnych: B. Orłowski podjął opracowanie modeli odbudowy techniki polskiej podczas i po II wojnie światowej; studia doc. R. Terleckiego objęły problematykę szkolnictwa wyższego na emigracji. Zaawansowana jest jego monografia Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie.

W Pracowni Nauk o Leku (prof. B. Kuźnicka) kontynuowano studia nad rolą leków naturalnych (etnofarmacja). I. Arabas ukończyła rozprawę doktorską o opioi-

dach w naukach o leku w Polsce XIX wieku. B. Kuźnicka zainicjowała studia nad historią ekologii w aspekcie antropologicznym, uczestniczy też w pracach Rady Programowej Centrum Badań nad Człowiekiem PAN.

Zespół historii medycyny pod kierunkiem doc. dr Z. Podgórskiej-Klawe kontynuuje prace nad recepcją i rozwojem nowoczesnym teorii medycznych w Polsce XIX/XX wieku (Z. Podgórska-Klawe, B. Płonka-Syroka) oraz ewolucją pojęcia choroby nowotworowej. Problematykę zespołu reprezentuje nowe seryjne wydawnictwo *Medycyna nowożytna*.

Ważny dla dokumentacji historycznej jest kontynuowany *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku* (red. Z. Podgórska-Klawe, B. Urbanek).

II. Badania w archiwach wschodnich

Stale miejsce w pracach Instytutu zajmują zintensyfikowane obecnie źródłowe studia i kwerendy archiwalne w Europie wschodniej:

– K. Bartnicka pozyskała w bibliotekach i archiwach St. Petersburga oraz Wilna materiały źródłowe dot. głównie reformy Uniwersytetu Wileńskiego po 1820 r.;

– L. Zasztowt ogłosił nieznane materiały z Centr. Archiwum Hist. Litwy i Bibl. AN: sprawozdania sześciu wydziałów Uniwersytetu S. Batorego z tajnego nauczania z lat 1939–1945. Badania te, dofinansowane w ramach „projektu badawczego” KBN, objęły również akta policyjne w archiwach wileńskich, dotyczące ponad 200 nielegalnych szkół na Litwie i Białorusi po 1870 r.

– J. Malicki kontynuował źródłowe badania dziejów Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie, pracując w archiwach Wilna, Mińska i Moskwy;

– J. Babicz w ramach projektu badawczego podjął z współpracownikami opracowanie uzyskanego z Wojskowego Archiwum Historycznego w Moskwie, a liczącego ponad 700 stron zespołu materiałów dotyczących kartograficznych prac Kwartmistrzostwa Królestwa Polskiego; na ten temat odbyła się 2 grudnia 1993 r. konferencja z udziałem Komisji Historii Geografii PTG;

– Kartografię W. Księstwa Litewskiego XVIII wieku badała W. Wernerowa (edycja i opracowanie opisów kartograficznych);

– W. Grębecka kontynuowała badania źródłowe do studiów nad dziejami biologii na Uniwersytecie Wileńskim i w Liceum Krzemienieckim, w archiwach Wilna, Kijowa i Petersburga;

– Studia dla potrzeb historii medycyny i farmacji prowadziły B. Urbanek w Wilnie (nauki medyczne i medycyna społeczna XIX w.) oraz B. Wysakowska, opracowująca materiały archiwalne do studium nad historią farmacji uniwersyteckiej, we Lwowie.

III. Dzieje polskiej kultury umysłowej i oświaty

Zakończono prace redakcyjne i redakcyjno-techniczne nad fundamentalnym źródłem do dziejów szkolnictwa staropolskiego, *Albumem studentów Akademii Za-*

mojskiej, przygotowanym przez H. Gmiterka. Intelktualne aspiracje kobiet w środowisku dworskim XVII w. są przedmiotem zaawansowanej pracy K. Targosz.

Kontynuowana jest zgodnie z planem realizacja syntezy dziejów edukacji na ziemiach polskich. T. Bienkowski ukończył w rękopisie opracowanie dziejów edukacji do połowy XVIII wieku, dalszy ciąg opracowuje K. Bartnicka, która przygotowała rozdział o wychowaniu w rodzinie. Zaawansowane jest opracowanie dziejów edukacji okresu zaborów na porównawczym tle ogólnoeuropejskim (J. Miąso). J. Schiller zakończyła rozprawę doktorską, *Nauczyciele szkół średnich Warszawy, 1795–1862*.

Początki uniwersyteckiego nauczania (chemia) w Warszawie opracowuje H. Lichočka.

H. Hołda-Róziwicz kontuuje pracę nad początkami socjologii w Polsce na tle europejskiej myśli społecznej.

Monografię Szkoły Technicznej Wawelberga i Rotwanda ukończył R. Jakubów.

W projekcie Uniwersytetu Warszawskiego (prof. J. Axer) dotyczącym roli łaciny jako formy przekazu w kulturze polskiej uczestniczą J. Dobrzycki (koordynator działu nauk matematyczno-przyrodniczych), M. Malewicz, A. Słomczyńska, G. Rosińska, J. Burchardt, T. Bienkowski.

IV. Nauka nowożytna XV - XVII wieku

Przygotowana przez G. Rosińską edycja *Arytmetyki* G. Bianchiniego rozszerzona została przez przygotowanie do druku dalszych 7 arkuszy (dokumentacja źródłowa *Arytmetyki* oraz część komentarzy). Autorka oddała do druku komunikat o bolońskim środowisku astronomicznym XVI wieku.

Nauk ścisłych przełomu XV/XVI wieku dotyczyła podjęta przez J. Włodarczyka analiza metod obserwacyjnych w astronomii XV wieku (B. Walther) oraz prowadzone z udziałem „grantu” Dartmouth College badania nad astronomią matematyczną (J. Dobrzycki przy współpracy J. Włodarczyka i I. Żbikowskiej). Badania J. Dobrzyckiego i O. Gingericha z Uniwersytetu Harvarda ujawniły wczesną (ok. 1555 r.), kompetentną recepcję i krytykę dzieła Kopernika w ośrodku paryskim.

W ramach projektu badawczego przygotowano do druku I tom korespondencji Heweliusza. Trwają prace edytorskie dotyczące wstępu i komentarza.

V. Polska w Europie w dobie Oświecenia

I. Stasiewicz-Jasiukowa ukończyła obszerną monografię *Encyklopedia uniwersalna Księcia Biskupa Warmińskiego i jej rola w edukacji obywatelskiej czasów stanisławowskich*.

Na ukończeniu jest rozprawa doktorska M. Affka o związkach polsko-włoskich w naukach prawnych, natomiast P. Komorowski podjął badania nad oddziaływaniem angielskiej myśli naukowej w polskim Oświeceniu. Także w zespole prof. I. Sta-

siewicz-Jasiukowej rozpoczęto badania nad dziejami edytorstwa źródeł historycznych w Polsce (J. Kurkowski).

K. Mrozowska przygotowała do druku źródłowe opracowanie korespondencji nauczycielskiej Szkoły Głównej Koronnej.

VI. Mediewistyka

M. Malewicz uczestnicząc w projekcie badawczym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza (prof. B. Kürbis) opracowała studium o *Rękopisie Gertrudy Piastówny* w świetle nowych badań kodykologicznych.

Krytyczna edycja *Perspektywy* Witelona prowadzona jest w ramach projektu badawczego pod kierunkiem P. Czartoryskiego. W pracach tych uczestniczy C. Kelso, stypendysta fundacji Fullbrighta odbywający staż w Instytucie. Badania J. Burchardta koncentrują się na literackiej tradycji – filiacji tekstów przekazów rękopiśmiennych *Perspektywy*.

M. Frankowska-Terlecka kontynuuje prace nad przygotowywaną monografią pt. *Zagadnienie sprawiedliwości w dziełach encyklopedycznych XIII w.* M. Zgórzak w wyniku badań źródłowych podjął opracowanie rozprawy doktorskiej na temat myśli społecznej Grzegorza z Arezzo.

J. Soszyński ukończył rozprawę doktorską o rękopiśmiennej tradycji *Kroniki* Marcina Polaka. A. Słomczyńska i J. Burchardt kontynuują studia nad pismami medycznymi Tomasza z Wrocławia.

Pracownicy Instytutu, M. Malewicz i J. Soszyński, przystąpili do opracowania katalogu rękopisów średniowiecznych BN (w ramach projektu badawczego BN).

PROJEKTY BADAWCZE

W roku 1993 lista projektów prowadzonych w Instytucie rozszerzona została o nowe „granty” KBN: J. Miąso, *Edukacja Polaków pod berłem carów (1795–1862)* i J. Babicz, *Mapa Królestwa Polskiego (1818–1842) – jej geneza, wykonanie i znaczenie* oraz Rockefeller Roundation: J. Dobrzycki, *The Tusi couple in late medieval astronomy*. Ponadto 10 osób uczestniczyło w badaniach dotowanych w Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim, Bibliotece Narodowej i Instytucie Sławistyki PAN.

SESJE I KONFERENCJE

Instytut był organizatorem lub współorganizatorem sesji i sympozjów:

Nauka polska w podziemiu w latach II wojny światowej, Londyn, Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny, 2–3 IV 1993. Współorganizatorzy: Polskie Tow. Naukowe na Obczyźnie, Polski Uniwersytetu na Obczyźnie, dofinansowanie: „Petrochemia” SA, Płock, POSK. Tematykę tajnego szkolnictwa wyższego przed-

stawiali historycy i uczestnicy tajnego nauczania z PAN (IH, IHNOiT), UW i Politechniki Warszawskiej.

Sesja wyjazdowa Zakładu Historii Nauk Społecznych IHNOiT, Szczuczyn-Lida-Nowogródek, 19–22 VI 1993; współorganizatorzy: Komitet Historii Nauki i Techniki PAN, Polska Prowincja Pijarów. Obszerny program sesji, w której ze strony polskiej uczestniczyło 40 osób, objął przede wszystkim (Szczuczyn) dzieje działalności naukowej i dydaktycznej zakonu Pijarów w XVIII w. oraz (Nowogródek) recepcję twórczości A. Mickiewicza (sesja polsko-białoruska).

Ekologia człowieka – historia i współczesność Warszawa, 16–17 XI 1993. Sympozjum zorganizowane przez Pracownię Nauk o Leku IHNOiT z udziałem referentów z instytutów PAN: IH, IAiE, Inst. Ekologii, Zakładu Antropologii oraz uniwersytetów: Warszawskiego, UAM, KUL i UMCS oraz AGH.

XIV Ogólnopolska konferencja historyków kartografii, Wrocław 17 XI 1993. Współorganizatorzy: Muzeum Sztuki Medalierskiej, Komisja Geografii Historycznej Komitetu Nauk Historycznych PAN. Konferencja robocza Zespołu Historii Kartografii połączona z sesją referatową.

Problemy metodologiczne i metod badawczych w historii nauk przyrodniczych i medycyny, Wrocław, 22 XI 1993. Współorganizator: Sekcja historii kultury i nauki WTHM; dofinansowanie: Fundacja Humanitas et Scientia. W konferencji uczestniczyli historycy nauki i filozofowie z uniwersytetów i akademii medycznych Wrocławia, Poznania i Łodzi.

WSPÓŁPRACA ZAGRANICZNA

Współpraca była realizowana poprzez udział w naukowych sesjach i konferencjach oraz poprzez wyjazdy studyjne i badawcze (częściowo omówione już w cz. II – Archiwa wschodnie – głównego sprawozdania):

– M. Pasztor, Paryż i Bruksela. Przedmiot studiów: Stosunki naukowe i kulturalne polsko-belgijskie;

– I. Żbikowska, Paryż: studia nad najwcześniejszą astrognozją kultury śródziemnomorskiej;

– P. Komorowski, Londyn: związki angielsko-polskie doby Oświecenia (archiwalia);

– B. Orłowski, Londyn: Programy rozwoju techniki w planach Rządu Polskiego w latach II wojny światowej;

– G. Rosińska, Florencja, Biblioteca Medicea Laurenziana: badania źródłowe do dziejów nauki europejskiej XV–XVI w.;

– M. Troszyński, Rzym, Archiwa Watykańskie: polonica pocz. XIX w.;

– I. Arabas, H. Lichocka, Bratysława: archiwalia z zakresu lekoznawstwa.

Pracownicy Instytutu uczestniczyli w konferencjach i sympozjach:

– K. Jeziorski: konferencja Centre Europeen d'histoire de la medecine w Strasburgu (*Evolutionism and embryology in the Warsaw physician milieu in 1859–1939*);

– G. Rosińska, Second International Workshop w Edelstein Center for the History of Science w Jerozolimie (*Fifteenth-century archival sources on science and alchemy at the university of Cracow*).

- B. Urbanek: Triennial Conference of the European Association for the History of Psychiatry, Londyn (*Trends in Psychiatric Care in 19th city*);
- w kongresie Międzynarodowej Unii Historii Nauki, w Saragossie udział wzięli: J. Babicz (*Atlas statystyczny Królestwa Polskiego jako źródło do historii nauki*), M. Kokowski (*On Natanson's attempts to create the thermodynamics of irreversible processes*) oraz B. Orłowski (członek ICOHTEC: *The place of theory in the history of technology*);
- w Międzynarodowej Konferencji Etnomedycznej, Heidelberg: I. Arabas (*Les herbes dans la Pharmacopée du 1817 et du 1937*), B. Kuźnicka, B. Wszakowska (*Comparative Study on the Use of Medicinal Plants in Poland*). Instytut odwiedziły w ramach współpracy następujące osoby: dr Jaroslav Folta (Praga); dr T. Bairaszauskaitė, dr E. Szenawiczenė i dr R. Grizskaitė (Inst. Historii Litewskiej AN, Wilno); kand. n. E. W. Rusina (Inst. Archeografii AN, Kijów); dr M. Bečkova (Instytut Filozofii AN, Praga).
- C. Kelso (U.C., San Diego) rozpoczął we wrześniu roczny staż doktorancki (Witelo i średniowieczna filozofia przyrody) w Zakładzie Badań Kopernikańskich (dotacja Fundacji Fullbrighta).

STOPNIE AKADEMICKIE

Uzyskane tytuły profesorskie: Aleksander Gella, Stefan Zamecki;
 habilitacja: Bolesław Orłowski, *Osiągnięcia inżynierskie Wielkiej Emigracji*;
 doktorat: Wojciech Sokolowski, *Malopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*.

DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA

Uniwersytet Warszawski: prof. K. Bartnicka, prof. T. Bieńkowski, prof. J. Dobrzycki, prof. I. Stasiewicz-Jasiukowa – wykłady; mgr J. Malicki – konwersatorium; mgr J. Soszyński – ćwiczenia;

Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej: doc. G. Rosińska – wykłady, seminaria magisterskie;

Politechnika Śląska: dr B. Orłowski – wykłady;

Akademia Medyczna w Warszawie: dr K. Jeziorski – wykłady;
 kierownictwo specjalizacji II stopnia;

Wyższa Szkoła Inż., Radom: prof. S. Zamecki – wykłady;

Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna, Łowicz: prof. K. Bartnicka, prof. T. Bieńkowski, dr W. Chodakowska, mgr R. Jakubów, prof. J. Miąso, dr W. Sokolowski – wykłady i ćwiczenia.

Profesorowie i docenci Instytutu uczestniczyli w pięciu przewodach habilitacyjnych (UW, UJ, IH PAN), opracowali trzy recenzje doktorskie (IFiS, Inst. Bad.

Eduk., UAM). Na Uniwersytecie Warszawskim prof. K. Bartnicka przeprowadziła sześć promocji magisterskich.

INFORMACJE OGÓLNE

Kierownictwo Instytutu do końca kwietnia 1993 r. sprawował dr Leszek Zasztowt, pełniący obowiązki dyrektora.

W roku sprawozdawczym zatrudnienie zmniejszyło się o 4 osoby i w końcu roku wynosiło 56 osób, w tym 42 pracowników naukowych i 5 pracowników inżynieryjno-technicznych.

Finansowanie działalności statutowej (tzw. „dofinansowanie”) przez KBN miało w roku 1993 charakter zgola represyjny, mimo szeregu interwencji, wyjaśnień i odwołań w tej sprawie. Ostatecznie dotacje KBN wyniosły kolejno:

dn. 11 marca   2 850 mln zł; było to ok. 70% kwoty, którą Instytut dysponował na podstawie decyzji KBN w roku 1992;

dn. 21 września   420 mln zł;

dn. 25 listopada   500 mln zł.

Łączna suma dotacji KBN 3 770 mln (w roku 1992: 4 054 mln zł). Poniesione nakłady wyniosły 4 536 mln zł („działalność statutowa”) oraz 1 230 mln zł („działalność ogólnotechniczna”, m.in. koszty druku).

Instytut winien jest podziękowanie Fundacji im. W. Świątosławskiego oraz przedsiębiorstwu „Petrochemia” w Płocku za przekazanie do dyspozycji Instytutu funduszy wspomagających działalność statutową.

Jerzy Dobrzycki
(Warszawa)

ZMIANA NAZWY INSTYTUTU HISTORII NAUKI, OŚWIATY I TECHNIKI

What's in a name? That which we call a rose
By any other name would smell as sweet.
Szekspir, Romeo i Julia, akt II scena 2

Na wniosek dyrektora Instytutu, poparty przez uchwałę Rady Naukowej, Sekretarz Naukowy Polskiej Akademii Nauk w dn. 5 stycznia 1994 r. nadał Instytutowi nazwę „Instytut Historii Nauki”. Podkreślić trzeba, że nowa nazwa nie powoduje zmian w potwierdzonych statutem uprawnieniach i zadaniach placówki.